

Grandpierre Atilla:

A Kárpát-medence ásványkincsei és a fémművesség eredete

Újabb részletek *Az ősi Magyarország* c. készülő könyvből

A Kárpát-medence ásványkincsei

Az emberiség életében kulcsfontosságú a fémek felfedezése. Fejlett technikát kifejlesztő magasműveltség nem képzelhető el fémművesség nélkül. Fémek nélkül nincsenek magas hatékonyságú eszközök, nincs korszerű kapa, kasza, sarló, tehát nincs fejlett mezőgazdaság, nincs ipar, nincs kocsi, fejlett állattenyésztés sem. A manapság bevett, szokásos félreértések elkerülése végett szögezzük le alapelveként, hogy a fémművesség nem fejlődhet ki fémek nélkül. A fémművesség megjelenése és kifejlődése tehát szükségképpen azokban a körzetekben kellett megtörténjen, amelyek fémekben különösen gazdagok, és ahol nagyszámú, magas népsűrűségű és magas tudású nép is rendelkezésre áll. Ezek egyike sincs jelen Mezőpotámiában, ahonnan régebben a fémművességet eredeztették. Ugyanakkor minden feltétel adott a fémművesség kifejlődéséhez a Kárpát-medencében. A Kárpát-medence ugyanis a ásványkincsekben éppúgy rendkívül gazdag, mint magas a nagy népsűrűséget lehetővé tevő rendkívül termékeny talajban, folyókban, vizekben.

Előző cikkünkben már utaltunk rá, hogy a Kárpát-övezetben kb. 900 ásványfajt, *a Földön ismert összes (kb. 4000 féle) ásvány közel egynegyedét találták meg* (Szakáll Sándor 2000, 49–55. old.). Miske Kálmán régész 1904-ben tette közzé német szakfolyóiratban tanulmányát, amelyben bebizonyítja, hogy a Közép- és Nyugat-Európában igen kiterjedt területen előkerült, a külföldi múzeumokban gyűjtött öntvények túlnyomó része a mai Szombathely környékéről, Velemszentvidről származik. Az őskori kohászat és fémfeldolgozás a Kárpát-medencében alakult ki (Bárczy 1999). A Wikipédia „Metallurgy” szócikkében (<http://en.wikipedia.org/wiki/Metallurgy>) már azt írják, hogy jelenlegi ismereteink szerint a fémek ércekből kivonásának első bizonyítékai az őskori Vincsa település (a mai Belgrád, régi magyar neve Nándorfehérvár) műveltségéből, mert it találtak egy i.e. 5 500 körül készült réz baltát. A Vincsa műveltség másik neve: Tordos-Vincsa műveltség, jelzi a műveltség erdélyi pólusát. Tordos környékén találta meg a tatárlakai korongot Nicola Vlassa 1961-ben, rajta olyan írásjelekkel, amelyek a Vincsa műveltségben talált több tízezer tárgyon is szerepelnek, és valódi írásnak tekinthetők, mert egyezményes módon ugyanaz az írásjel ugyanazt a hangot jelöli. Megdöbbenő elmaradást jelez viszont, hogy amikor ennek az angol nyelvű Wikipédia-oldalnak magyar megfelelőjét megnézzük a bal oldali sávban található Languages rovatban a Magyar nyelv címszót, és erre rákattintunk, a Kohászat címszóhoz (<http://hu.wikipedia.org/wiki/Koh%C3%A1szat>) jutunk, amelyben a leghalványabb utalás sem szerepel arra vonatkozóan, hogy a fémek ércekből kinyerésének tudományát a Kárpát-medencében, a Tordos-Vincsa műveltség népe találta fel. Ugyanakkor a tudomány halad, és ma már általánosan elfogadottnak tekinthető, hogy a fémművesség a Kárpát-medencéből ered.

*A fémművesség és a kohászat először a Kárpát-Balkáni Fémművességi Körzetben, az i.e. 6.-5. évezredben, a rézkorban jött létre, minden bizonnyal az állattenyésztő műveltség kialakulásával egyidőben (Chernykh 2009, 116). A Kárpát-medence rézkorában robbanásszerű gyorsasággal és nagy mennyiségben jelennek meg a nagy réztárgyak: balták, csákányok, fokosok. A Kárpát-medence fémművességének egyedülálló fellendülése a szükséges és könnyen elérhető nyersanyagforrásokra, így az Erdélyben és Kelet-Szlovákiában felfedezett felszíni, ill. vízmosásokban görgetett termérszéz és arany előfordulásokra támaszkodott. A metallurgiai fellendülés mögött bizonyos technikai újítások, eljárások kikristályosodását is látnunk kell, mint például a fémolvasztás- és öntés tudományát, majd a rézkor végén a négykerekű, szarvasmarha vontatású kocsis felfedezése és a termékszállításban való alkalmazása (Kalicz Nándor – Raczky Pál 2002). *Az itteni rézművesek voltak a világ legfejlettebb ötvösei* (Anthony and Chi 2009).*

John Noble Wilford 2009 decemberében a New York Times-ban megjelent cikkét így kezdi: „Görögország és Róma dicsősége előtt, sőt, az első mezopotámiai városok és a Nílus menti templomok előtt, a Duna alsó folyásánál és a Balkán hegy lábainál egy olyan nép élt, amely művészetében, technológiájában és nagytávolságú kereskedelemében megelőzte korát”. A fentiek ismeretében azonban bátran hozzátehetjük: a Duna alsó folyásának civilizációja az egész Kárpát-medencét átfogó, egységes műveltség része volt. Ez az egységes műveltség többféle néven ismeretes, régészeti alapon is különböző szempontokból elnevezve: a *vonaldíszes kerámia műveltsége, a Kőrös-kultúra népe, az Erősd-Kukutyin-Tripoljei műveltség népe, a jogarhordozó nép, a kurgánokat építő nép, a kőköröket építő nép, a hun jellgű üstöket készítő nép* (lásd Grandpierre K. Endre és Grandpierre Atilla: *Atilla és a hunok* és Grandpierre Atilla: *Királyi mágusok ősnépe, a magyar c. könyvét*).

*Másfél évezreden át, i. e. 5700-tól vagy még korábban már földet műveltek és jelentős városokat építettek, néhányat akár kétezer épülettel. Birtokában voltak a rézöntés tudományának, ami a kor új technológiája volt. Sírjaikban lenyűgöző szépségű fejdíszeket és nyakláncokat találtak, ami pedig – tegyük hozzá - azért is különösen érdekes, mert a különleges fejdíszek és nyakékek a magyarok (szkíták) ismertetőjegyei voltak az őskorban és az ókorban. Az archeológusok és történészek új kutatásai kiszélesítették a sokáig mellőzött kultúra értelmezését, a „civilizáció” határán járó értékelést biztosítva számára. Egyes tudósok a népet és a térséget egyszerűen *Ősi Európának* nevezik. A települések szoros kapcsolatot tartottak fenn a réz- és aranykereskedelmi hálózatok révén, és kerámia-mintáik is hasonlítottak. *Több város területe a nyolc négyzetkilométert is felülmúlta - a régészek szerint a korabeli világban nem ismeretes ennél nagyobb emberi település.**

A világ egyik legelső nagy aranykincs-leletét nem Egyiptomban, nem Mezopotámiában, nem Kínában találták, hanem - a Kárpát-medencében. Sajnos - egy régészünk, Makkay János kivételével - úgy tűnik, ez a tény elkerülte a figyelmet. A tiszaszőlősi kincsről van szó, amelyről Makkay János (1985) kimutatta, hogy az ún. „mojgrádi” kincs is hozzá tartozik. A 800 gramm súlyú nagy csüngőt tartalmazó, legalább 467 darabból álló, két és fél kilogrammnál súlyosabb mojgrádi aranykincs és a tiszaszőlősi kincs egyugyanazon lelethez tartoznak, érvel meggyőzően Makkay János. Mivel azonban a leletnek csak egy része maradt fenn, ezért az eredetileg megtalált aranykincs súlya – senki tudja, mennyivel - de több, mint 2,5 kg. Kora hasonló a várnai aranyleletéhez. Ha pusztán csak az aranyleletek méretéből indulnánk

ki, akkor a mi rézkori kultúráink mesterembereiben kellene a felfedezőket és az első exportőröket gyanítanunk. A Kárpát-medence hajdan gazdag terméсарany-lelőhelyei jól alátámasztják ezt a feltevést – teszi hozzá Makkay.

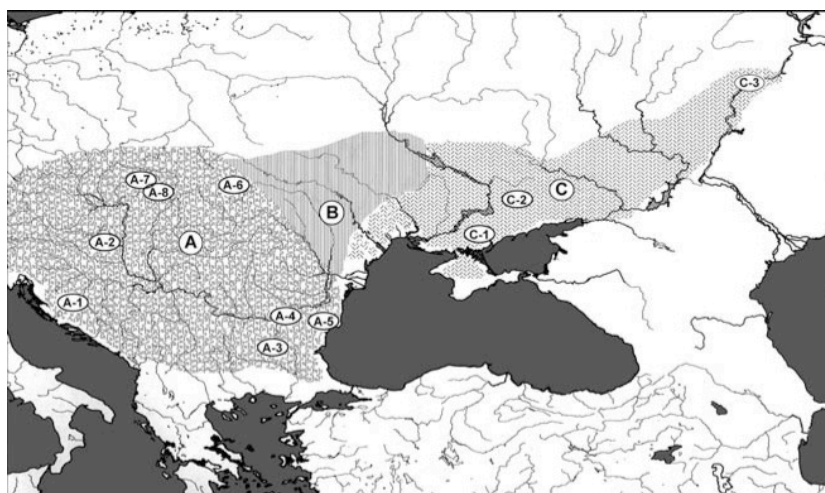

Figure 8.2. Map of the Carpatho-Balkan metallurgical province area: (A) the central block of settled farming cultures and communities; (A-1) Butmir; (A-2) Vinca C/D; (A-3) Karanovo V-Maritsa; (A-4) Karanovo VI-Gumelnița; (A-5) Varna; (A-6) Lengyel; (A-7) Tiszapolgar; (A-8) Bodrogkresztur; (B) the cultural block Cucuteni-Tripol'ye; (C) the block of the steppe stockbreeding cultures; (C-1) Dnepr-Donets or Mariupol'; (C-2) Sredni Stog; (C-3) Khvalynsk.

1. kép. A Kárpát-balkáni fémművességi központ. Itt találták fel a fémművességet.

A tiszaszőlősi aranyművesség színvonala legalábbis eléri a várnai aranyleletét. Ezt a tényt pedig akkor tudjuk kellőképpen értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy a várnai aranylelet összességében, esztétikai minőségében és történelmi jelentőségében felér Tutankhamon vagy a Kolumbusz-előtti Amerika indánjainak aranykincseivel (Lázár 2002).

A medence természeti kincseinek sorából kiemelkedő az ásványokban való közismert gazdagsága, amely sajátos geológiai történéseinek, földtani felépítésének az eredménye. Közülük a legjelentősebbek, a legismertebbek, a leghíresebbek a nemesércek (arany, ezüst), a színesércek (réz, ólom, cink), a vasérc, a bauxit (alumínium érc), a mangánérc, az uránérc, a kősó és a kőszén (Központi Bányászati Múzeum Sopron, <http://www.kbm.hu/hu/node/79>).

Még a középkori Magyarország is évszázadokon át híres volt meghatározó, európai hírességű ezüsbányászatáról. Az itteni telepeket már évezredek óta bányászták. A kősótermelés és a sójövendelmek hasonlóan, évezredek óta, egészen a trianoni békediktátumig meghatározó gazdasági szereppel bírtak. Az obszidián és a só kereskedelmi útjai a Kárpát-medencéből indultak, a borostyánkő-, gyöngy- és selyemutak a Kárpát-medencét szeltek át, egyrészt a Kárpát-medence különlegesen gazdag ásványkincsei, másrészt a magas fejlettségű közigazgatás és nagy népsűrűség miatt (Bárczy 1999). Az erdélyi sólelőhelyek kitermelése mintegy 10 ezer évre nyúlik vissza (Hahn 2004). Erdély sóbányáinak jelentőségét jellemzi, hogy a parajdi sótelep

Európa egyik legnagyobb sótartaléka. Egyedül Parajd sóbányái többszáz évre elegendő sót jelentenek egész Európa számára (Csibi Márta 2009).

Európa manapság sokak által legelsőnek tekintett nagy aranylelete, a várnai kincs (kora i.e. 4 550 – 4 450 közé tehető), valószínűleg erdélyi eredetű (Zysk 1981, Lázár 2002, Leusch, Pernicka and Armbruster 2013). Az erdélyi műveltség jelentőségét jelzi, hogy kisugárzása nem korlátozódott a Balkánra. A II. egyiptomi dinasztia-beli Kheneri fáraó sírjából (i.e. 3000 körül) előkerült egy arany tárgy, melyet vörös fémlerakat vont be; egy antimon ötvözetéről van szó (A. R. Burn: Minoans, Philistines and Greeks 1930, 78). „A két fém az arany és az antimon nem egyesül, csak egy harmadik ritka elemnek a segítségével, amit telluriumnak neveznek. A geológusok csak egy helyet ismernek, ahol mind a három fém együtt található, az pedig Erdély (Magyarország). Fel kellett tételeznünk, hogy Kr.e. 3000 évvel az egyiptomiak a Dunától északra fekvő Erdélyből kaptak aranyat” – írja A. R. Burn könyvének 78. oldalán.

Az i.e. 2. évezredben Skandináviában virágzó kereskedelem alakult ki Közép-Európával. Skandinávia innen szerezte be a rezet és az ónt. Európa-szerte a kor legkiemelkedőbb presztizs-tárgyai a Kárpát-medencében készültek. A lollandi Torupgaardban talált, 84,5 cm hosszú kard Magyarországról került Dániába i.e. 1 900 körül (Past Worlds. The Times Atlas. Régészet. Akadémiai, 1994, 116. o. A bronzkori Skandinávia).

A híres Nebra korong (i.e. 1 600 körüli, Lipschétől 60 km-re nyugatra találták; http://en.wikipedia.org/wiki/Nebra_sky_disk) sárgaréze az egészen szokatlan ón kis mennyiségét tartalmazza, amely nem múlja felül a 2,5%-ot (Pernicka, 2004). Ugyanakkor a magas ezüst tartalom, amely az aranyat tartalmazó részekben a 20%-ot is felülmúlja, jelzi, hogy az aranyat egy erdélyi bányában termelték ki (Emilia Pasztor, Curt Roslund, 2007, Antiquity, 267-278.). Arra is fény derült, hogy a Nebra-korong a Kárpát-medence néphagyományában évezredek óta mindmáig őrzött ősi sámánisztikus világgéppel és termékenység-vallással függ össze (Pásztor 2015, 2012).

Az ókori civilizációkról írt könyvek, tankönyvek a mai napig Mezopotámiát, Egyiptomot, Mükénét, az Égei-tenger környékét, olykor az ázsiai civilizációkat ismertetik. A legújabb kutatások azonban már az Apa-Hajdúsámson néven ismert tiszai-erdélyi civilizációt is kiemelkedően előkelő helyen tárgyalják.

A cőfalvi (Trei-Scaune, Tufalau) aranylelet 1840-ben került napvilágra, az akkori Czofalva és Barátos faluk között egy szekér kereke arany csákányokban akadt meg. Az ezt követő keresésben négy arany csákány jött napfényre, majd aranyláncok, nyeregszerhez tartozó boglások, arany lóállazó, gombok, s tömör arany kerültek elő egy fazékból. Az aranyak 20 karátosak, a csákányok súlya egyenként fél kilogramm körüli.

2. kép. A cőfalvi aranyfokos Erdélyből, az i.e. 19-14. századból. A világon egyedülállóan felett erdélyi aranyművesség ezer évvel megelőzte a görög aranyművességet.

A leletek alakja, a díszítő elemek stílusa és típusának elemzése alapján a cőfalvi aranyleletek kora a középső bronzkorra (i.e. 19–14. század) tehető. Kétségtelen a cőfalvi balták, díszítőelemeik és kísérő tárgyaik szoros összefüggése az Aral-tó környéki andronovói, és a Balkánon virágzó mükénéi műveltséggel. Ugyancsak a keleti, sztyepei kapcsolatra utalnak a szív alakú csüngők, amelyek a cőfalvi és egykorú rokon somogyomi aranyleletben szintén megtalálhatók. A cőfalvi fokoshoz hasonló nyéltetésű balták előzményei nagyobb számban nyugatabbról csak a hajdúsámsoni (Hajdú vm.) leletből ismeretesek (Mozsolics 1949). Az Erdély-Felső-Tisza vidék bronzkori műveltségének jellemző jelképei „a jogarak, az ivócsészék és a borostyán ékszerek” (Kristiansen és Larsson 2006, 126. o.), vagyis az újkőkor végétől, a rézkor elejétől (i.e. 5 100-tól) érdekes módon szintén éppen az Erdély-Felső-Tisza vidékéről kiáramló „jogarhordozó nép” (Govedarica, 2004) jelképei, a kurgánok népének jellegzetes kultikus tárgyai. A jogar és az ivócsésze kultusza a szkítáknál és a székelyeknél is fennmaradt. Minden jel szerint az Erdély-felső-Tisza vidéki magasműveltség legalábbis az újkőkortól a bronzkorig nemcsak világszínvonalon állt, hanem egyenesen vezető szerepet játszott az emberiség műveltségében.

3. kép. Aranykincs, Marosvásárhely, az i.e. 2. évezred közepéről:

4. kép. Aranykincs, Szarvaszó, Erdély, i.e. 1200 körül.

Kristianssen és Larsson, a bronzkor kiamagasló szakértői „A bronzkori társadalom felemelkedése” (The Rise of the Bronze Age Society, 2006) című könyvükben kimutatják, hogy az *Erdély-Felső-Tiszavidék volt a bronzkori Európa műveltségi központja*. A mükénéi műveltség Erdélyből, az i.e. 1 750 körül hatalmas fellendülést előidéző Apa-Hajdúsámson műveltségéből ered. Ezek az eddig szinte ismeretlen

tények és összefüggéseik itt bemutatott különleges sorozata a görög-római alapokon épült nyugati civilizációt alapvetően új megítélését teszik szükségessé. Ha az ókori görög-római műveltség világszerte az iskolai tananyag alapvető részét jelenti, és az Erdély-Felső-Tiszavidéki műveltség egyik mellékága, akkor elsősorban az Erdély-Felső Tisza-vidéki, Apa-Hajdúsámsoni műveltséget a görög műveltségnél nagyobb jelentőségű tananyagként kell majd a kötelező iskolai tananyag részévé tenni.